

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ТИНТУВ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИГА ОИД
ПРОЦЕССУАЛ ҚОИДАЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ**
Воҳиджон Адхамович ХОМИДОВ

мустақил изланувчи
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
Тошкент, Ўзбекистон
alialiey779@gmail.com

Аннотация

Мақолада тинтув тергов ҳаракатига оид процессуал қоидаларнинг тарихий ривожланиши, бу борада тадқиқот олиб борган олимларнинг фикрлари, одат ҳуқуқи, шариат нормалари, ислом ҳуқуқи ва мамлакатимиз ҳудуди чор Россияси бошқарувига ўтганидан кейинги тинтувнинг мазмуни ва уни ўтказиш тартибига доир дастлабки нормаларнинг шаклланиш босқичлари ҳамда илк бор қонунчилик даражасида кайд этилиш жараёнлари таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: ҳуқуқ, тергов ҳаракати, тинтув, суд, қози, терговчи, прокурор, қарор, санкция, далил.

**ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПОЛОЖЕНИЙ,
КАСАТЕЛЬНО ОБЫСКНЫХ И СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В
УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ**

Воҳиджон Адхамович ХОМИДОВ
независимый исследователь
Академия МВД Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан
alialiey779@gmail.com

Аннотация

В данной статье рассмотрены историческое развитие процессуальных норм, связанных с обыскными и следственными действиями, мнения ученых, проводивших исследования по данному вопросу, анализируется право одата, нормы шариата, мусульманское право и этапы формирования исходных норм, содержание и порядок проведения обыска после перехода территории нашей страны под управление царской России, а также первые регистрационные процессы на законодательном уровне.

Ключевые слова: право, следственные действия, обыск, суд, казий, следователь, прокурор, решение, санкция, доказательство.

Ҳар бир ижтимоий воқелик ёки ҳодисанинг моҳиятини чуқур билиш учун аввало унинг келиб чиқиш манбасини, яъни чуқур илдизларини ўрганиш талаб этилади [3]. Айнан мазкур мантиқ қоидаси, бизни тинтув тергов ҳаракатининг вужудга келиши ва тарихий-ҳуқуқий ривожланишини ўрганишга ундайди. Қолаверса, тинтувнинг турлари, вужудга келиш

омиллари, ривожланиш босқичлари ҳамда амалдаги ҳолатини чуқур таҳлил қилиш ушбу тергов ҳаракатини янада такомиллаштириш ҳақида фикр-мулоҳаза юритиш имконини беради.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, тинтув тергов ҳаракатига доир процессуал қоидалар бугунги кунга қадар бир қатор босқичларни босиб ўтган. Тарихий манбалар ва айрим юридик адабиётларда қайд этилишича, мамлакатимиз ҳудудида мавжуд бўлган қадимги давлатларда жиноят ишларини юритиш дастлаб одат ҳуқуқи ва шариат нормалари асосида амалга оширилган [4].

Маълумки, одат ҳуқуқи зардўштийлик динининг асосий манбаи бўлган «Авесто» китоби асосида тартибга солинган ва эрамизнинг VII-VIII асрига қадар амалда бўлган. «Авесто» китоби айна замонда бу ўлкада буюк давлат, буюк маънавият, буюк маданият бўлганидан гувоҳлик берувчи тарихий ҳужжатдирки, уни ҳеч ким инкор этолмайди. Авесто 348 бобдан иборат бўлиб, унда 345 минг 700 та сўз бўлган. Авестонинг Вендидот [9] китобида ҳуқуқий қоидалар ўз аксини топган. «Авесто»да белгиланган одат ҳуқуқи нормаларига кўра: «далил сифатида судда айбдорнинг ўз айбини бўйнига олиши, гувоҳларнинг кўрсатмалари, қасам ичиш кабилар тан олинган. Суд жараёнида олов, қиздирилган темирни босиш, эритилган кўрғошинни кўкракка қўйиш каби турли қийноқлар қўлланилган» [6].

Маълумки, Араб халифалигида ўрта аср шарқининг энг муҳим ҳуқуқий тизимларидан бири ҳисобланган ислом ҳуқуқи (шариат) вужудга келди ва шаклланди. Шариатнинг таъсири ва фаолият доираси фақат Арабистон ҳудудида чекланиб қолмасдан, балки ундан ташқари минтақаларда ҳам кенг қулоч ёйди. Ислом дини билан бирга шариат нормалари Ўрта Осиёда, Шимолий Кавказ ва Кавказорти, Шарқий ва Ғарбий Африка ҳамда Жанубий ва Жануби-Шарқий Осиёнинг қатор мамлакатларида кенг тарқалди. Унинг барча тармоқлари ва муассасалари Араб халифалигининг барча минтақаларидаги сингари амалга киритилди ва шариат асосий ҳуқуқий норма тусини олди [2;99-100].

Ислом ҳуқуқи ўзидан олдинги ҳуқуқий тизим ва тузилмаларнинг кўпгина унсур ва жиҳатларини, жумладан, исломгача бўлган Арабистон ва босиб олинган ҳудудларда мавжуд ҳуқуқий одат ва анъаналарни ўзида мужассамлаштирди.

Дарҳақиқат, араблар истилосидан кейинги даврларда жамиятда шаклланган нормалар буюк маданиятимиз ва қадимий меросимиз илдизларида чуқур из қолдиришига сабаб бўлди. Миллий ҳуқуқий тарихимизнинг ажралмас қисми деб ҳисобланган шариатнинг муҳим жиҳатларини бугунги кунда тадқиқ этган олимлардан М.А.Ражабова таъкидлаганидек, «...минг йилдан ортиқ муддат давомида мамлакатимиз ҳудудида ижтимоий муносабатларни тартибга солишнинг асосий воситаси ижтимоий-сиёсий тузумнинг, ҳуқуқий маданиятимизнинг таркибий қисми бўлган шариат қоидаларини, унинг жинойт ва жазо билан боғлиқ қоидаларини илмий таҳлил қилиш, ижобий жиҳатларидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга» [7].

«Шариат» сўзи араб тилида «остона», «сув ичиш жойи» ҳамда «йўл» деган маъноларни англатади. Воқеликда «шариат» атамаси «қонунчилик» маъносида ишлатилади. Хусусан, Аллоҳ жорий қилган амалий ҳукмлар мажмуаси «шариат» дейилади. Шу маънода шариат фикҳ маъносида ҳам тушунилади [10].

Ҳ.Т.Одилқориевнинг фикрича, шариат – тўғри йўл, илоҳий йўл, қонунчилик маъноларини англатиб, ислом диний ҳуқуқ тизимидир. Унда соф ҳуқуқий масалалардан ташқари, ахлоқий нормалар ва амалий диний талабларга ҳам қонуний руҳ сингдирилган [6; 100].

Шариат нормалари мусулмон ҳуқуқига асосланган бўлиб, тўртта манба асосида (Қуръони карим, ҳадислар, ижмо ва қиёс) тартибга солинган. Ўз навбатида, уламолар шариат нормаларини манбаларга қараб, уларни иккита катта гуруҳга бўладилар. Биринчи гуруҳ – Қуръони карим ва Ҳадисларга доир нормалар: ушбу гуруҳга мансуб нормаларга энг ишончли, ҳақиқий нормалар сифатида қаралади. Иккинчи гуруҳ – ижмо ва қиёс

нормаларидир.

Асосий нормалар сифатида биринчи икки манбада, яъни Қуръони карим ва Суннада кўзда тутилган нормалар тан олинади. Фақиҳлар фикрига кўра, ҳақиқий нормалар фақат Қуръони карим ва суннада ифодаланган, бошқа манбаларга асосланган нормалар эса биринчиларини тўлдиришга хизмат қилади ва том маънода шариат таркибига киритилмайди. Кўпчилик муаллифлар барча манбаларда ифодаланган нормаларни тан олишади шунда ҳам бирламчи манбаларда ифодаланган нормаларнинг устунлигини эътироф этишади [11].

Жиноятга доир ишлар қозилар томонидан олиб борилган. Қози лавозимига тайинлаш учун жамият ичидан “уламолар табақаси”га мансуб бўлган киши танлаб олинган. Улар ислом манбалари Қуръони карим ва Ҳадиси шарифларни мукаммал билган ва амалий татбиқ эта олган. Шунингдек, мазкур табақа вакиллари ислом дини доирасида ақоид илмининг етук мутахассислари бўлиши билан бир вақтда, фикхшунос олим ва шариат қонунларини татбиқ қилувчи шахслар саналган [12]. Лекин эътиборли томони шундаки, бу даврларда тергов ҳаракати ёки тинтув деган тушунчалар умуман мавжуд бўлмаган.

Давлат ва ҳуқуқ тарихига оид юридик манбаларнинг таҳлили юртимиз ҳудудида бўлган айрим давлат тузилмаларида жиноят ва жазо масалалари одат ва шариат нормаларидан ташқари, қонун номи билан ёки унга тенглаштирилган тарзда қабул қилинган ҳуқуқ нормалари орқали ҳам тартибга солинганлигини кўрсатади [1].

Қадимги туркий халқлар давлатчилиги намуналари бизгача тўла етиб келмаган бўлсада, бундай ҳужжатлар сифатида 1206 йилда яратилган «Ясо қонунлари», дунёвий қонунчиликнинг энг йирик кодекси саналган «Темур тузуклари», ўзбек хонларининг шариатнинг асосий қоидаларидан қўлланмалари (масалан, Сулук-ал мулук), шунингдек, хонликлардаги суд, жиноий жазо масалаларига оид оғзаки ёки ёзма фармонлар билан ўрнатилган, шариатда кўзда тутилмаган жазоларни назарда тутувчи ҳуқуқ нормаларининг

мавжуд бўлганлигини кўрсатиб ўтишнинг ўзи кифоя [5].

Мусулмон ҳуқуқига оид адабиётларга назар соладиган бўлсак, республикамиз ҳудудидаги давлат тузилмаларида тинтув кенг қўлланилган бўлсада, лекин алоҳида тергов ҳаракати сифатида мавжуд норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ўз ифодасини топмаган. Одатда, тинтув қозиларга фуқаролар томонидан мулкка доир ҳуқуқларини тиклаш юзасидан қилинган шикоятларда даъвогар томонидан ўзининг талон-торож қилинган ёки олиб қўйилган мулки, яъни ашёларни жиноят содир этган шахснинг ёнидан ёки унга тегишли бўлган бошқа турар жойидан текшириш, шунингдек, кидирилаётган шахсларни топиш мақсадида ўтказилганлиги бўйича маълумотлар борлигини кузатиш мумкин.

Албатта ўша даврларда тинтув ўтказиш асослари ва процессуал тартиби бугунги кунда суд-тергов амалиётида ўтказилиб келинаётган тинтув тергов ҳаракатига тўлиқ мос келмасда, юқоридаги маълумотлар республикамиз ҳудудидаги давлат тузилмаларида тинтув ҳаракати қозиларнинг амалиётида кенг кузатилган, деган хулосага келиш имконини беради.

Мамлакатимиз ҳудуди чор Россияси бошқарувига ўтганидан кейин, жиноят судлов ишларини юритиш соҳасида бир қатор қонуний актлар қабул қилинган, бироқ ушбу ҳужжатларда судлар томонидан шариат ва одат нормаларининг қўлланилиши тақиқланмаган [8].

Тинтувнинг мазмуни ва уни ўтказиш тартибига доир нормалар дастлаб 1864 йилда қабул қилинган жиноят ишлари бўйича суд ишларини кўриб чиқиш тўғрисидаги низомнинг 357-370-моддаларида ўз ифодасини топган. Тинтувни ўтказишнинг асослари ва тартиби кўп жиҳатдан амалдаги жиноят-процессуал қонунда белгиланган қоидаларга ўхшаш бўлган. Масалан, «уйлар ва бошқа турар жой биноларида тинтув ўтказиш ва олиб қўйиш фақат асосли гумон бўлса ва бунда қуйидагилар яширин бўлсагина амалга оширилган: айбланувчи ёки жиноят предмети ёки иш учун зарур бўлган ашёвий далиллар» (357-модда); «тинтув ва олиб қўйиш холислар ва

уй ёки бино эгаси, агар улар йўқ бўлса, унинг рафиқаси ёки унинг катта ёшли оила аъзолари ва бошқалар иштирокида амалга оширилади» (358-модда) [13].

Илк бор қонунчилик даражасида (362-моддасига мувофиқ) алоҳида мақомга эга шахслар (подшоҳ ёки император хонадони аъзолари) томонидан эгаллаб турилган биноларда тинтув ўтказиш тартиби Жиноят ишлари бўйича суд ишларини кўриб чиқиш тўғрисидаги низом билан ўрнатилди. Юқорида қайд этилган шахсларда тинтув ўтказиш учун Ташқи ишлар вазирлиги ёки тегишли сарой раҳбарияти рухсатномаси керак бўлган [14].

РСФСР Халқ комиссарлар кенгашининг 1917 йил 24 ноябрдаги «Судлар тўғрисида»ги декрети билан [15] жиноий ишлар бўйича тинтувнинг мавжуд тартиби бекор қилинди. Тинтув ўтказиш билан боғлиқ масалалар РСФСР Адлия Халқ Комиссариатининг 1917 йил 16 декабрдаги қарорида ўз аксини топган [16]. Бироқ мазкур меъёрий ҳужжат фақатгина тинтув ўтказиш учун ордер бериш ваколатига эга муассасалар рўйхатини белгилаб берарди, унда мазкур тергов ҳаракатини амалга ошириш тартиб-таомиллари билан боғлиқ масалалар хусусида сўз бормайди.

РСФСР милиция бошлиғининг 1921 йил 16 мартдаги 24-сонли «Тинтувлар ўтказиш қоидалари тўғрисида»ги буйруғида жиноят ишлари бўйича суд ишларини кўриб чиқиш тўғрисидаги низом қоидаларини эслатувчи тинтув ўтказишда иштирок этувчи милиция ходимлари учун батафсил кўрсатмалар ўз аксини топган. Хусусан, тинтув ўтказилиши керак бўлган жойларда: а) иш учун зарур бўлган ашёвий далиллар; б) қидирувдаги жиноятчи яширинганлиги тўғрисида асосли гумон мавжудлиги тинтув ўтказиш учун асос бўлиб хизмат қилувчи омиллар сифатида келтирилади. Эътиборлиси “Жиноят-қидирув муассасаси бошлиғи томонидан берилган ордер” мазкур тергов ҳаракатини амалга ошириш учун расмий асос бўлиб хизмат қилган [17].

Тинтув ўтказишнинг етарли даражада батафсил регламентацияси 1922 йилдаги РСФСР ЖПК 178-191-моддалари [18] ва 1923 йилдаги РСФСР ЖПК 175-188-моддаларида [18] ўз аксини топган. 1923 йилдаги РСФСР ЖПКнинг

XIV боби тинтув ва олиб қўйишга бағишланган. Мазкур норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига мувофиқ тинтув ўтказиш ҳақидаги қарор фақат терговчи томонидан қабул қилинган. Дипломатик ваколатхоналар биноларида тинтув ўтказиш учун эса Ташқи ишлар халқ комиссариати рухсати талаб этилган. Давлат, дипломатик ёки ҳарбий сирни ташкил қилувчи ҳужжатларни олиб қўйиш учун тегишли муассасалар томонидан прокурор билан келишилган ҳолда уларни ошкор қилмасликнинг алоҳида қафолатлари белгиланиши мумкин бўлган.

Шуни алоҳида қайд этиш жоизки, 1922 ва 1923 йиллардаги РСФСР ЖПКларида тинтув ўз мақсадлари, асослари ва уни амалга оширишнинг батафсил тартибини кўзда тутувчи мустақил тергов ҳаракати сифатида эътироф этилган. Бу билан, жиноят-процессуал қонунларда тинтув ўтказишнинг етарли даражада асосли регламентацияси келтирилган. Шу билан бирга, мазкур ҳужжатлар билан терговчининг тинтув тергов ҳаракатини мустақил амалга ошира олиш ваколатига эга бўлганлиги, прокурор ва суднинг тинтув тўғрисида қарор қабул қилишдаги ролини инкор этиб, ишни судга қадар юритиш босқичида шахс ҳуқуқларининг жиддий чекланишига йўл қўйилган.

1959 йилда қабул қилинган Ўзбекистон ССР Жиноят-процессуал кодексининг 150-моддасига мувофиқ, тинтув ўтказиш учун прокурор санкциясини олиш кераклиги белгилаб қўйилди. Кечиктириб бўлмайдиган ҳолларда у тинтувни прокурор санкциясиз ўтказиши мумкин бўлган. Бироқ бу тартибда ўтказилган тинтув тергов ҳаракати тўғрисида йигирма тўрт соат давомида ўрнатилган тартибда прокурор хабардор қилиниши керак бўлган. Фикримизча, тинтув ўтказишга санкция бериш талабини жиноят-процессуал қонунчиликда ўз ифодасини топганлиги фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини бузилишининг олдини олишдаги муҳим қадам бўлди. Қолаверса, тинтув ўтказишнинг мазкур процессуал регламентацияси салкам ўттиз беш йил вақт давомида қўлланилиб, умуман уларга туб ўзгартириш ва қўшимчалар киритилмаган.

1994 йилда Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг [19] қабул қилиниши тинтув ўтказиш тўғрисидаги қонунчилик меъёрлари ривожда муҳим давр бўлди. Амалдаги ЖПКда тинтув суриштирувчи ёки терговчининг асослантирилган қарорига биноан, прокурорнинг санкцияси билан ёхуд суднинг ажримига кўра ўтказилади, бунда улар тинтув ўтказишни суриштирув органига ёки терговчига топширишга ҳақли эканлиги белгилаб берилди.

Хулоса ўрнида шуни алоҳида қайд этиш лозимки, бугунги кунга келиб жиноят-процессуал ҳуқуқ назариясида тинтув мустақил тергов харакати ҳисобланиши бўйича яқдил фикр мавжуд десак муболаға бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилиш муҳим устувор йўналиш сифатида белгилангани бежиз эмас. Зеро, давлат ва жамиятни тубдан модернизация қилишда, энг аввало, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш, суд мустақиллигини таъминлаш, одил судловга эришиш, қонунийликни мустаҳкамлаш, коррупцияга қарши самарали курашиш муҳим аҳамият касб этади. Ўтган давр мобайнида Ўзбекистонда барча соҳалар қатори суд-ҳуқуқ йўналишида ҳам кенг кўламли ишлар амалга оширилди.

Мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев ўзининг 2022 йил 20 декабрь куни Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига қилган Мурожаатномасида: “Тинтув ўтказиш, телефон сўзлашувини эшитиш ва мулкни хатлашга санкцияни прокурордан судга ўтказамиз. Энди терговчи жиноятга алоқадор деб, ҳар қандай мулкни хатлаб қўя олмайди. Ахир, биз хусусий мулк дахлсизлигини кучайтириш бўйича озмунча ҳаракат қиляпмизми? Бундан буён мулк ҳуқуқини чеклашга оид ҳар қандай ҳаракат фақат суд орқали бўлади”, дея қайд этди.

Амалдаги жиноят-процессуал қонун нормаларида ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, почта, курьерлик жўнатмалари, телеграф хабарлари ҳамда алоқа тармоқлари орқали узатиладиган бошқа

хабарлар сир сақланиши ҳуқуқларини, шунингдек, уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқини чекловчи тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилишига прокурор санкцияси асосида йўл қўйилиши белгиланган [21].

Фикримизча, мазкур процессуал тартибни қуйидаги асосларга кўра қайта кўриб чиқишга зарурат туғилди:

прокурорнинг жиноят иши бўйича суриштирув ва дастлабки терговни олиб бориш бўйича ваколати борлиги, тезкор-қидирув фаолиятининг ташаббускоридан бири эканлиги, шунингдек, судларда жиноят ишлари кўриб чиқиладиганда давлат айбловини қувватлаш бўйича вазифаларини инобатга олсак, унинг далил тўплаш билан боғлиқ тергов ҳаракатлари жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини сўзсиз таъминланишидан манфаатдор бўлмаслиги мумкин;

хорижий мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини чеклаш билан боғлиқ тезкор қидирув тадбирлари (ёзишмалар, телефон орқали сўзлашувлар ва бошқа сўзлашувлар, почта, алоқа тармоқлари орқали узатиладиган бошқа хабарлар сир сақланиши, уй-жой дахлсизлиги ҳуқуқлари) фақат суднинг рухсати билан амалга оширилади. Бу каби қоидалар Германия, Италия, Россия, Грузия, Беларусь, Қирғизистон ва бошқа мамлакатлар қонунчилигида назарда тутилган.

Эътибор қаратилиши лозим бўлган яна бир масала шундаки, миллий қонунчиликда тинтув, телефон сўзлашувини эшитиш, мулкни хатлаш ва бошқа турдаги тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларини амалга оширувчи органлар қарорлари, мазкур орган ходимларининг ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан судга шикоят қилиш мумкинлиги белгиланган бўлсада, ушбу процессуал ҳаракатлар прокурор санкцияси асосида олиб борилиши – бу ҳуқуқлар бузилганидан кейингина амалга ошириш мумкинлигини билдиради.

Юқорида санаб ўтилган омиллардан келиб чиқсак, юртимизда тинтув тергов ҳаракатини прокурор санкцияси асосида эмас, балки бевосита суднинг

рухсати билан ўтказиш вақти-соати келди.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Жиноят-процессуал ҳуқуқ: дарслик // юридик фанлар доктори, професор М.А.Ражабова таҳрири остида. Тўлдирилган ва қайта ишланган учинчи нашри. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2019. – 759 б.

2. Давлат ва ҳуқуқ тарихи: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / Ҳ.Т.Одилқориев, Н.П.Азизов, Ҳ.Р.Мадиримов. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013.

3. Муродов Б.Б. Жиноят ишини тугатиш: назария ва амалиёт: монография. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 166 б.

4. Муродов Б.Б., Дўстмуродов У.И. Жиноят ишини тугатиш асосларининг вужудга келиши ва ривожланиш босқичлари //Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2017. – № 4. – Б. 25-26.

5. Муқимов З. Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи: Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. – Тошкент: Адолат, 2003.

6. Одилқориев Ҳ.Т., Азизов Н.П., Мадиримов Ҳ.Р. Давлат ва ҳуқуқ тарихи: ИИВ Олий таълим муассасалари учун дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013.

7. Ражабова М. Шариатда жиноят ва жазо. – Тошкент: Адолат. 1996.

8. Чутбаев М.Р. Дастлабки терговда шахс ҳуқуқларини чеклаш масалаларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ретроспектив таҳлили // Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг ахборотномаси. – 2011. – № 4. – Б. 85.

9. Ўзбек тилининг изоҳли луғати — Т ҳарфи [Электрон манба] // URL: http://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%20T.pdf (мурожаат қилинган вақт: 22.12.2019);

10. <https://www.islamonline.uz/index.php/islom/item/7402-islom-shariati>

11. <https://azon.uz/content/views/buyuk-imomning-ulug-mazhabi>
12. <https://einfo.lib.uz/index.php/2020/10/07/qozi-lavozimi-va-uning-odobi-haqida-yozilgan-asarlar-tahlili/>
13. [https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/.](https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/)
14. <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=4029#ODWEABT0wMj5AVPY1>
15. [https://istmat.org/node/28140.](https://istmat.org/node/28140)
16. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41290240>
17. https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/upk22
18. <http://museumreforms.ru/node/13986>
19. <https://lex.uz/docs/111460>
20. <https://president.uz/uz/lists/view/5774>
21. https://uza.uz/uz/posts/endi-tergovchi-zhinoyatga-aloqador-deb-har-qanday-mulkni-xatlab-qoya-olmaydi_438104